

Forskningselskapet Norce har hovedsete i et bygg ved Nygårdsporten i Bergen. Huset ble opprinnelig bygd for Christian Michelsens Institutt (CMI) i 1950-årene. Siden en rekke institusjoner ble fusjonert i 2017, har Norce vært et av landets største forskningsinstitutter.
Foto: Monika Sandnesmo, Norce AS.

Kapittel II

Universitetet i forskningsbyen Bergen

*Kari Tove Elvbakken
og Jan Heiret*

Hvilke forskningsinstitusjoner som finnes utenfor universitetene, har betydning for mulighetene for samspill og samarbeid. Da Stortinget vedtok loven om Universitetet i Bergen i 1948, ble samarbeid med forskningen ved Christian Michelsens institutt (CMI) og Fiskeridirektoratet pekt på som en mulighet. Formingen av det bergenske forskningslandskapet gjennom 75 år har skjedd i en forsknings- og universitetspolitisk kontekst – med universitetet selv blant aktørene. Først i det siste tiåret har Bergen fått et landskap med forskningsinstitusjoner utenfor universitetet som kan sammenlignes med situasjonen i Oslo og Trondheim. I dette kapitlet utforskes formingen av dette og de skiftende rollene UiB har spilt – mellom å være ganske passiv og en tydelig konstruktør i forskningslandskapet i Bergen.

I det norske forskningssystemet er det tre forskningsutførende aktører: næringslivet, universiteter og høyskoler, og instituttsektoren.¹ I dag brukes om lag halvparten av forskningsressursene i næringslivet. Av de resterende brukes om lag 60 prosent ved universiteter og høyskoler og 40 prosent i instituttsektoren.² Mens universiteter og høyskoler har grunnforskning som hovedoppgave, har instituttsektoren mer anvendt forskning. I næringslivet kombineres forskning og utvikling. Dette reflekteres i det offentliges finansieringsordninger. Universiteter og høyskoler har høy andel av grunnfinansiering, i snitt 70 prosent, instituttsektoren i snitt 12 prosent. Det offentlige bidrar også til forskning i næringslivet med forskningsprogrammer i Forskningsrådet og støtte gjennom ulike skatteordninger. Dette kapittelet handler om forskningssystemet, og særlig instituttsektoren, med vekt på forholdene i Bergen.³

Instituttsektor-begrepet kom i bruk midt på 1970-tallet og ble etter hvert brukt om en lang rekke ulike forskningsinstitutter utenfor universiteter og høyskoler og næringslivet.⁴ Nå brukes begrepet om forskningsinstitutter, stiftelser eller aksjeselskaper som får grunnbevilgning fra Forskningsrådet.⁵ Både antallet og typer av enheter i instituttsektoren har variert over tid, og sektoren har vært omfattet av skiftende politiske prioriteringer. Den norske instituttsektoren omtales som omfattende i internasjonal sammenheng, også sammenlignet med de andre nordiske landenes.

Først rettes søkelyset mot forskningslandskapet i Bergen før UiB åpnet, så mot trekk ved en storstilt utbygging av offentlige og private forskningsinstitutter i etterkrigstida – i Oslo, Trondheim og Bergen. Fra midt på 1980-tallet konstruerte UiB sin egen såkalte randsoner – et begrep som brukes om enheter universiteter og høyskoler samarbeider med, men som ikke nødvendigvis har grunnbevilgning og regnes som del av instituttsektoren. UiB

1 Se for eksempel i *Langtidsplan for forskning og høyere utdanning 2019–2029*, Meld. St. 4 (2018–19).

2 Forskningsrådets Indikatorrapport 2021. <https://www.forskningsradet.no/indikatorrapporten/>

3 Forfatterne av dette kapitlet arbeidet ved Senter for samfunnsforskning (SEFOS), som var en seksjon i Unifob, fra først på 1990-tallet. Elvbakken var forskningsleder ved SEFOS og forskningsdirektør ved Rokkansenteret fra 2002 til 2007. Hun var universitetsdirektør fra 2007 til 2014. Heiret var med i styret for Unifob fra 1995 til 2002 og i Uni Research fra 2009 til 2015, han var nestleder fra 2011 til 2015 og instituttleder ved AHKR fra 2013 til 2021.

4 St.meld. nr. 35 (1975–76); St.meld. nr. 60 (1984–85); 73; Meld. St. 4 (2018–19).

5 Meld. St. 4 (2018–19).

fikk etablert Stiftelsen Unifob i 1986 som et redskap for å håndtere oppdragsforskning. Over tid ble Unifob til et forskningsselskap i instituttsektoren. I 2015 tok UiB til orde for fusjoner av UiB-eide forskningsinstitutter; den fusjonen som ble til forskningsselskapet Norce AS i 2018, ble imidlertid mye mer omfattende. I fortsettelsen er det særlig UiBs roller og innsats for endringer i det bergenske forskningslandskapet som skal utforskes.⁶

Partnere for det nye universitetet

I universitetsplanen fra 1939 ble Chr. Michelsens Institutt (CMI) og Fiskeridirektoratet pekt på som framtidige samarbeidspartnere for et nytt universitet i Bergen, sammen med Norges Handelshøyskole (NHH).⁷ Hvordan så forskningslandskapet i Norge den gangen ut, hva karakteriserte de mulige partnerne som ble nevnt, og hva kjennetegnet det bergenske landskapet?

Sist på 1930-tallet hadde Fiskeridirektoratet en kombinasjon av forvaltnings- og forskningsoppgaver og var ett av få direktorater av sitt slag. CMI var en nyskaping, fra en testamentarisk gave fra Christian Michelsen. Hva slags forskningsinstitusjoner var dette?

I siste halvdel av 1800-tallet representerte nye fagkyndige organer modernisering av byråkratiet. Mens det hadde vært tradisjon for at universitetets professorer ga staten råd innenfor sine felt, ble det nå opprettet direktørembeter og direktorater innenfor sentrale deler av statens virke. I 1891 opprettet Stortinget det første forskningsinstituttet som skulle gi kunnskap til forvaltningen, Veterinærinstituttet, samtidig med embetet som veterinærdirektør. Medisineren og veterinæren Ole Malm ble både direktør og sjef for dette instituttet i Oslo, han kombinerte forsknings- og forvaltningsoppgaver.⁸

Fiskeribestyrelsen, siden Fiskeridirektoratet, kom til Bergen i 1900, etter mye diskusjon, blant annet om lokalisering. Fiskeridirektoratet skulle kombinere forskning og forvaltning. Det som

6 Materialet brukt i kapittelet er årsmeldinger, årsberetninger og publikasjoner fra de institusjonene som omtales, fra UiBs saksframlegg til kollegiet og universitetsstyret, samt institusjonshistorier og aviser.

7 Universitetskomiteens utredning 1939: 22.

8 Elvbakken 2017.

ble Havforskningsinstituttet (HI), var først integrert i direktoratet. I 1907 ble Johan Hjort den første direktøren, han var vitenskapsmann og havforsker og fikk samme doble rolle som Malm hadde for veterinærvesenet.⁹ At Fiskeridirektoratet kom til Bergen, hadde med forskningen ved Bergens Museum å gjøre, i tillegg, selvsagt, til byens betydning for fiskeriene.

Christian Michelsens Institutt for åndsfrihet og vitenskap (CMI) åpnet i Bergen i 1930, som landets første privatfinansierte og selvstendige forskningsinstitutt, og skulle drive forskning innenfor åndsvitenskap, naturvitenskap og medisin. CMI knyttet til seg forskere som fikk en fri stilling i fire–fem år, før de kunne bli aktuelle for universitetsstillinger.¹⁰

Etter fem år, i 1935, var det seks forskere ved CMI: en teolog, en medisinere, to fysikere, en matematiker og en havforsker. Den første var den liberale teologen Kristian Schjelderup som arbeidet med åndsvitenskap, idéhistorie og psykologi. Michelsen hadde også vektlagt en fjerde oppgave: innsats for toleranse og mellomstatlig samarbeid.¹¹ Til denne oppgaven fikk CMI støtte fra Rockefellerstiftelsen sist på 1930-tallet til utgivelse av et tidsskrift for internasjonal politikk.

Blant de første som kom var også fysikeren Olaf Devold og medisineren Konrad Birkhaug. I 1938 ble Devold ekspedisjonssjef i Kirke- og undervisningsdepartementet, og i den rollen ble han del av universitetskomiteen i 1938–39.¹² Birkhaug arbeidet med utvikling av vaksine mot tuberkulose, BCG-vaksinen. Flere av dem som ble kallet til CMI på 1930-tallet, fikk siden professorater ved UiO og NTH.

CMI ble opprettet på Christian Michelsens fødselsdag 15. mars, som hvert år ble og blir feiret. Ved 10-årsmarkeringen i 1939 var det stor middag og gjester i kjole og hvitt. I festtalen gjorde styreformann og professor Bjørn Helland Hansen et viktig poeng av at det var lagt opp penger. Av de seks forskerne som var ved CMI i 1935, var det bare to tilbake, og dermed økte kapitalen. Dette tok jour-

9 Schwach 2000. I 1918 gikk Hjort av, og direktorateet fikk en egen avdeling for havforskning.

10 Valaker 2000: 41.

11 CMI Årsberetning 1932–1934, jf. Schjelderup 1933: 1–67, *Toleransens og fordragelighetens problem*.

12 Av årsberetningen for 1939 (s. 42) fremgår det at Olaf Devik, som var tilsatt ved CMI fra 1932 for å arbeide med praktisk fysikk, sluttet i september 1939 for å bli ekspedisjonssjef i Kirkedepartementet.

nalisten Nordahl Grieg fatt i med artikler i Dagbladet og Bergens Arbeiderblad.¹³ Mens Helland-Hansen og styret gikk i prosisjon, ble Tsjekkoslovakia invadert av Hitlers tropper.¹⁴ En verden i fare trengte dristig samfunns- og åndsvitenskap, men CMI-styret prioriterte i stedet å spare penger.

For et vemodig paradoks at åndsmenneskene i dette styret (som Christian Michelsen selv valgte) først og sist har ønsket å vise sin forståelse av den døde ved dugelighet med penger; lykkelig over sin flinkhet holder de ham innesperret i økonomisk påpasselighet – han som ved sitt testamente drømte om å bli lik dem og således være av ånd!¹⁵

I bergenspressen tok flere til orde mot Grieg.¹⁶ I Dagbladet fikk derimot CMI også kritikk fra professor i matematikk ved NTH, Ralph Tambs Lyché. Han skjønte godt at det ikke var lett å få forskere til CMI.¹⁷ Å være der i fem år, med utrygg framtid, innebar å måtte presentere avhandlinger for styret hvert halvår, være fremragende helt alene og tilfredsstillende den som bestemte, nemlig Helland-Hansen. CMI var blitt et «vitenskapenes saftpresseri», men noe annet måtte til for å bli et «virkelig forskningsinstitutt»:

Stillinger som det går an å by folk slik at de ikke føler seg som sitroner som blir presset til skallet blir kastet bort, og et miljø av unge vitenskapsmenn, altså f.eks. stipendiatstillinger i rimelig antall ved siden av de faste forskerstillingene.¹⁸

Ifølge Tambs Lyché hadde hverken forskerne ved CMI eller rådsmedlemmene – med alle sine fine bergensnavn – noe de skulle ha sagt. Kritikken kom fra en anerkjent matematiker og radikaler. Han mente noe ved selve systemet var problematisk. Helland-Hansen var

13 Dagbladet 6.5.1939, Bergens Arbeiderblad 8.5.1939, «Christian Michelsens institutt for vitenskap og åndsfrihet».

14 Til styret valgte han også overlege Gunnar Bøe og direktør Mentz Andersen, jf. § 6 i Statutter for Chr. Michelsens Institutt for Videnskap og Åndsfrihet, godkjent ved kongelig resolusjon 20. desember 1929.

15 Dagbladet 6.5.1939: 6.

16 Morgenavisen 22.05.1939, Dagen 22.5.1939.

17 Dagbladet 25.5.1939: 7.

18 Sst.

en institusjonsbygger av rang og så at CMI kunne bidra til å realisere flere mål. CMI var for eksempel tenkt som aktuell leietaker alt da Helland-Hansen arbeidet for finansieringen av Geofysisk Institutt på Nygårdshøyden sist på 1920-tallet.¹⁹

Da UiB åpnet dørene i 1948, var det få forskningsinstitutter i landet. Slik sett var Bergen slett ikke dårlig forsynt, med Fiskeridirektoratets forskning og et uavhengig CMI – og med NHH i nærmeste nabolag. Alle miljøene var små, og det er derfor forståelig at universitetskomiteen anbefalte samarbeid mellom institusjonene.

Etterkrigstida: en instituttsektor vokser fram

I etterkrigstida og fram til midt på 1980-tallet vokste instituttsektoren i Norge fram, med betydelig offentlig finansiering. Det var stor variasjon i størrelse, eierskap, innretning og rammebetingelser, men instituttene ble samarbeidspartnere for universiteter og høyskoler, og de utvidet forskningslandskapet der de ble bygd opp.

Vækst – særlig i Oslo og Trondheim

Framveksten av forskningsinstituttene var del av en satsing på offentlig finansiert forskning, og etableringen av forskningsråd var viktig for utviklingen.²⁰ Norges Teknisk Naturvitenskapelige Forskningsråd (NTNF) fra 1946 fikk en særlig viktig oppgave for de nye instituttene som arbeidet for utvikling av industri og næringsliv. De fleste teknisk-industrielle instituttene kom til i Oslo og Trondheim. Alt i 1946 ble Forsvarets forskningsinstitutt (FFI) etablert, i Oslo. Der kom også Sentralinstituttet for industriell forskning (SI) fra 1948; det skulle fremme forskning for utvikling av industri og næringsliv.²¹ I årene som fulgte, opprettet og drev

19 Leieinntektene fra starten var tenkt som delfinansiering av Geofysisk Institutt, Hovland 2007: 68–77. Helland-Hansen ses også som avgjørende for utformingen av Michelsens testamente og opprettelsen av CMI, som av Devold 1956.

20 I 1946 ble Norges teknisk-naturvitenskapelige forskningsråd (NTNF) opprettet. Norges allmennvitenskapelige forskningsråd (NAVF) og Norges landbruksvitenskapelige forskningsråd (NLVF) kom til i 1949.

21 Se for eksempel Brandt mfl. 2019.

NTNF noen nye institutter og ga støtte til andre, både til stiftelser og næringsliveide bransjeinstitutter. I tillegg ble instituttene finansiert av oppdrag fra industri og næringsliv.²² Antall teknisk-industrielle institutter med støtte fra NTNF økte til om lag 30 fram til midt på 1980-tallet.²³

Det som ble det aller største teknisk-industrielle instituttet i Norge, Selskapet for industriell og teknisk forskning, SINTEF, ble stiftet i Trondheim i 1950 av Norges Tekniske Høgskole (NTH). Etableringen av SI i Oslo ble sett som en utfordring for NTHs posisjon som teknologisk tyngdepunkt og framskyndet etableringen av SINTEF.²⁴ Stiftelsen tok på seg næringslivsoppdrag med NTH-professorer som prosjektledere for stiftelsens ansatte forskere og assistenter. SINTEF fikk snart støtte fra NTNF og vokste på 1960- og -70-tallet. Etter hvert endret SINTEF seg til en næringsdrivende stiftelse, med ny organisering. NTHs professorer fikk mindre innflytelse, og en rekke datterselskap kom til.²⁵ Fra 1960-tallet fikk også den teknologiske delen av CMI, som vi kommer tilbake til, støtte fra NTNF, så Bergen hadde noe NTNF-finansiert virksomhet.

Selv om SINTEFs virksomhet ble omfattende i Trondheim, ble de fleste forskningsinstituttene åpnet i Oslo – to store teknologiske er alt nevnt. Men det som først og fremst preget utviklingen i hovedstaden, var etableringen av en lang rekke sektorforskningsinstitutter. De ble opprettet som statlige virksomheter, med bevilgninger fra departementer og forskningsoppgaver knyttet til politikkutforming. Et eksempel er Transportøkonomisk institutt (TØI) fra 1954, Norsk institutt for vannforskning fra 1958 et annet. Norsk utenrikspolitisk institutt (NUPI) ble finansiert av Utenriksdepartementet, Arbeidsforskningsinstituttet hørte til Sosialdepartementet.²⁶ Norsk institutt for by- og regionforskning (NIBR) var av samme type – og ble lokalisert i Trondheim. Siden kom flere institutter på velferdspolitikken område – mange nye var samfunnsfaglige institutter. Departementsfinansierte institutter kan sies å følge av sektorprinsippet for finansiering av forskning,

22 Ingulstad 2019.

23 St.meld. nr. 60 (1985–86).

24 Kvål 1997.

25 Brandt & Nordal 2010.

26 Det siste hadde en forløper i Yrkeshygienisk institutt, som ble åpnet i 1946 under Arbeids-tilsynet, men skilt fra det i 1963, se Bjørnson 1993.

som ble formulert av Bratteli-regjeringen i 1972. Det ga departementene ansvar for å vurdere behov for og finansiere forskning og forskningsinstitutter innenfor sine felt.²⁷

I Oslo ble Institutt for samfunnsforskning (ISF) også opprettet i 1950, som selvstendig stiftelse, og lignet slik på CMI. ISF åpnet med donasjoner fra Rockefeller og Ford-stiftelsene, og fikk også raskt støtte fra grunnforskningsrådet NAVF.²⁸ ISF ga mulighet til å bygge og utvide det samfunnsvitenskapelige miljøet i Oslo – mens UiO ennå hadde et lite miljø av samfunnsvitenskapelige fag.

Et knippe helt nye institutter ble til parallelt med utbyggingen av distriktshøyskolene (DH-ene) fra sist på 1970-tallet. Det første var Rogalandforskning, i 1973. Møreforskning fulgte i 1979, Nordlandforskning i 1980, Østlandforskning i 1983 og Vestlandforskning i 1985.²⁹ Stiftelsene fikk grunnkapital via Kommunaldepartementets budsjetter, og fylkeskommuner, kommuner og lokale næringsaktører var gjerne med som stiftere. Dette var del av en forskningspolitikk som vektla å få kompetansemiljøer over hele landet. DH-ene hadde ikke like store forskningsressurser som universitetene, og de skulle styrkes med lokale forskningsmiljø som kunne drive oppdragsforskning, spesielt for regionale aktører.

Med utbygging av forskningsinstitutter i etterkrigstida ble forskningslandskapet i universitetsbyene forskjellige. Selv med regionale forskningsinstitutter var de fleste instituttene i Oslo og Trondheim. Profilen var imidlertid ganske forskjellig. SINTEF var dominerende og gjorde forskningsbyen Trondheim enda sterkere teknologisk orientert. I Oslo var de fleste nye sektorforskningsinstitutter, men i begge byer styrket instituttene forskningsmiljøet og ga karriereveier både til og fra NTH og UiO. I tillegg hadde Oslo offentlige virksomheter, forvaltningsorganer, med forskning blant oppgavene, men som likevel ikke ble regnet som del av instituttsektoren, som Statistisk sentralbyrå, Meteorologisk institutt og Folkehelseinstituttet.

27 St.ppt. nr. 85 (1971–72), Innst. april 1972 – endringer i statsbudsjettet for 1972. Jf. også Bjørsvik & Nilsen 2011.

28 Bjørklund 1994, Rokkan 1975, Thue 2013. Disse stiftelsene ga også ressurser til oppbygging av institutter og fag ved UiO, som sosialøkonomi og astrofysikk. Også norske Johan Throne Holst – sjokoladekongen – bidro til oppbygging ved UiO, av Institutt for ernæringsvitenskap, se Rudeng 1989.

29 Se for eksempel Selstad 2009 om etableringen av Østlandforskning.

Liten vekst i det bergenske forskningslandskapet

Men hva med Bergen? Det korte svaret er at Bergen tapte i tiårene etter annen verdenskrig. Det som alt var av forskning i byen, vokste – og UiB ble bygd ut, men den nyetableringen som skjedde i Trondheim og Oslo, fikk ikke noen parallell i Bergen.

Stortinget diskuterte både Fiskeridirektoratets plassering og forskningens omfang da Fiskeridepartementet ble opprettet i 1946. Burde ikke departementet ha sitt direktorat – og dets forskning – i nærheten? Etter en utredning fikk Bergen beholde direktoratet og fikk noe mer.³⁰ Havforskningsinstituttet (HI) ble til et forskningsinstitutt underlagt direktoratet og fikk en noe tydeligere rolle.³¹ Det ble også opprettet et vitaminlaboratorium.³² Bergen fikk dermed en utvidet fiskeriforskningsinstitusjon, fram til 1960-tallet også lokalisert i bysentrum nær UiB. Vitaminlaboratoriet bidro også til undervisning ved UiB, først for medisinerne, siden for realistene, og det var samarbeid med det biokjemiske forskningsmiljøet.³³ Laboratoriet skulle kontrollere vitamininnholdet i tran, men det utvidet sine forskningstema; på 1970-tallet kom både forskning om og for oppdrettsnæringen og om laksens ernæringsmessige kvalitet til. På samme tid ble også fiskeoppdrett tema ved HI (se kapittel 8 i bind 3). Forskningen ved direktoratets institutter var i utgangspunktet ikke så omfattende, men det var altså samarbeid med UiB.³⁴

For hav- og fiskeforskningen er HI av stor betydning, og i over 120 år har forskningen der vært del av byens forskningslandskap. Nyetableringer, som Norges fiskerihøgskole i 1972, fikk imidlertid hovedsetet lagt til Tromsø. Det hang sammen med satsingen på utbygging av universitetet der. Også fiskeriteknologisk forskning ble styrket i Tromsø, blant annet med flytting av noen av Fiskeridirektoratets oppgaver i Bergen.³⁵ Da det offentlige eide Nofima AS ble etablert i 2006, dannet av flere offentlige institutter og bran-

30 Se også kapittel 8 i bind 3.

31 Schwach 2000.

32 St.tid. 1947: 1020.

33 Vitaminlaboratoriet ble til Fiskeridirektoratets vitamininstitutt i 1975, i 1985 til Fiskeridirektoratets ernæringsinstitutt, og i 2003 til Nasjonalt senter for ernæring og sjømatforskning (NIFES). Det gikk inn i HI i 2018.

34 NOU 1989: 29: 18; NOU 1987: 29: 45; Njaa 1997; Schwach 2000.

35 Valvåg 2006. Se Schwach 2019 om diskusjoner om lokalisering av fiskeriforskningen.

sjeinstitutter, fikk også det hovedsete i Tromsø.³⁶ Det var ikke slik UiB hadde ønsket det.

Hva skjedde så med CMI? Året etter at Nordahl Grieg i 1939 kritiserte manglete innsats for samfunns- og humanistisk forskning, kom historikeren Halfdan Olaus Christophersen til instituttet. Så kom krigen, og i sitt første foredrag, 15. mars 1946, viste han til flere forskeres innsats for å forberede gjenreisning av økonomi og næringsliv etter krigen. En rekke utredninger og avhandlinger fra dette arbeidet ble trykt i det nye tidsskriftet *Sak og samfunn* som CMI ga ut. Det ga ut mange samfunnsvitenskapelige arbeider før andre tidsskrifter, som *Tidsskrift for samfunnsforskning*, kom til.³⁷

Mot slutten av 1940-årene ble virksomheten ved CMI delt i to, med en teknologisk-naturvitenskapelig avdeling og en humanistisk-samfunnsvitenskapelig avdeling. Medisinsk forskning, forsvant ut, selv om utvikling av medisinsk utstyr i perioder var en oppgave for den teknologiske avdelingen.³⁸

Utviklingen innenfor de to avdelingene ble forskjellig. Ved utgangen av 1950-årene hadde CMI-avdelingen for samfunnsvitenskap to markante forskere: økonomen Just Faaland og statsviteren Stein Rokkan. Faaland ledet avdelingen i nesten 30 år, til 1988, og var særlig orientert om utviklingslands økonomi.³⁹ Rokkan var sentral i forming og utbygging av samfunnsvitenskapene i Bergen og ble professor ved UiB i 1966.⁴⁰ CMIs forskning omfattet utviklingsøkonomi, valgundersøkelser og sammenlignende politikk. Forskningen om utviklingsøkonomi fikk en langvarig og betydelig finansiering fra Direktoratet for utviklingshjelp fra 1969.⁴¹ Det bidro til at CMI ble et av instituttene med grunnfinansiering fra Utenriksdepartementet.⁴² Mens Menneskerettighetsprogrammet

36 Utgangspunktet var St.meld. nr. 19 (2004–2005) Restrukturering av «blå åker» – forskningen innenfor de tidligere instituttene Matforsk, Akvaforsk og Fiskeriforskning.

37 Christophersen 1946. Fra 1960 kom *Tidsskrift for samfunnsforskning* til.

38 Andersen 2006. At medisin forsvant, er knyttet til at Konrad Birkhaug dro tilbake til USA, se Lærum 1991.

39 Faaland (1922–2017), se Isaksen & Jansen 2017.

40 Rokkan (1921–1979), se Stubhaug 2019. I komiteen var dekanus og historieprofessor Knut Mykland, Rokkan fra CMI, dosentstipendiat Fredrik Barth fra UiB og professor Dag Coward fra NHH. Se også kapittel 1 i bind 1.

41 Se kapittel 11 i bind 2. Støtten fra Norad kom via det såkalte DERAP-programmet; det var også viktig ved UiB.

42 For eksempel forslag til statsbudsjett for 1971, jf. St.prp. 1 (1970–71). Utenriksdepartementet, kap. 153.

ved CMI fra 1983 hadde tyngdepunkt i statsvitenskap, var det flest økonomer og sosialantropologer innenfor forskningen finansiert av direktoratet. Da UiB satset på utviklingsforskning, ble CMI en viktig partner, som vist i kapittel 11 i bind 2. CMI samarbeidet også med forskere ved NHH.⁴³

Hvordan gikk det så med den frie stillingen til forskerne ved CMI, var det romslige kår, eller lignet det mer på Tambs Lyches «sitronpresse»-bilde fra 1939? Vi har ikke undersøkt dette, men i et tilbakeblikk i 2017 vektla tidligere direktør Arne Tostensen at den relativt frie stillingen Norad hadde gitt CMI, ble strammet inn sist i 1980-årene, med anbudsprosesser og mindre rom for fri forskning.⁴⁴

Den naturvitenskapelige og teknologiske delen av CMI-forskningen vokste mer enn den samfunnsvitenskapelige etter 1945. I 1954 flyttet avdelingen fra Geofysisk institutt til nybygde lokaler rett over veien, fortsatt i UiBs umiddelbare nærhet. Midt på 1960-tallet sto den teknologiske avdelingen for 80 prosent av CMI-økonomien.⁴⁵ Oppdrag fra industrien og støtte fra NTNF og Industridepartementet var inntektskilder.⁴⁶ Avdelingen lignet SINTEF og SI, men var mye mindre. Ifølge Jan Andersen, leder av den teknologiske avdelingen i mer enn 20 år, var det lite samarbeid med UiB-miljø på 1970-tallet, noe han så som resultat av at få ved UiB ville delta i oppdragsforskning.⁴⁷ Det var mer samarbeid med Rogalandsforskning, som vokste med oljevirkosomheten. Også den fysiske avstanden til UiB økte da begge CMI-avdelingene flyttet til et eget nybygg på Fantoft sør i Bergen i 1979.

Ses endringene i det norske forskningsinstituttlandskapet i de første tiårene etter krigen under ett, ble det bergenske landskapet lite endret. Fiskeridirektoratet, med havforskningen og vitaminforskningen, ble værende i Bergen, med offentlig finansiering. CMI vokste, tydelig todelt, og fikk grunnbevilgning fra Industri- og Utenriksdepartementet. Bortsett fra ett unntak kom det ikke nye sektorforskningsinstitutter til Bergen. Unntaket sto Industride-

43 Isaksen 2017. Etter Helland- Hansen var styrelederne vekselvis professorer ved UiB og NHH fram til først på 1980-tallet, så fulgte en lang periode med UiB-professorer som styreledere, og i 2000 ble UiB-professor Ingvild Sælid Gilhus første kvinne i denne posisjonen.

44 Tostensen 2017.

45 NAVF 1989.

46 NTNF 1964: 22–23, 97. CMI-teknologi med 43 ansatte og 1,9 mill. kroner i omsetning. NOU 1981: 30A: 44.

47 Andersen 2006: 57. Andersen var leder av avdelingen mellom 1966 og 1988.

partementet for da det opprettet Industriøkonomisk institutt i 1975 i tilknytning til NHH, som sektorforskningsinstitutt.⁴⁸ Da hadde høyskolen allerede opprettet Stiftelsen for anvendt forskning (SAF) i 1972. SAF var nærmere knyttet til NHH-forskningen.

Selv om det ikke ble noen utvidet instituttsektor av betydning i Bergen, var nok samarbeidet med dem som fantes viktig. At de tre første som mottok universitetets egen æresbevisning og ble æresdoktorer, nettopp var fysikeren Odd Dahl ved CMI i 1952, overlegen Nils Backer-Grøndahl ved Haukeland sykehus i 1958 og sjefen ved Havforskningsinstituttet, Gunnar Rollefson, i 1960, kan ses om uttrykk for dette.⁴⁹

Omdanning og nydanning i forskningslandskapet

I den første stortingsmeldingen om forskningspolitikken, i 1975, tok regjeringen Bratteli opp en diskusjon om forskningssystemets struktur og dets arbeidsdeling. Det innledet en periode med noen viktige endringer i systemet. Regjeringen ville bremse oppbygging av flere institutter og ville gjennomgå den rollen NTNf hadde, med ansvar for mange og små institutter.⁵⁰ Regjeringen vektla også at forskere ved instituttene måtte gis mulighet til utvikling av kompetanse utenfor oppdragene de utførte. Det skulle grunnfinansieringen blant annet bidra til.⁵¹

Thulin-utvalgets utredning fra 1981 fulgte opp med diskusjon om NTNf, og de teknisk-industrielle instituttene.⁵² I Willoch-regjeringens forskningsmelding fra 1984 ble det vurdert som uheldig at ulike forskningsinstitutter utenfor universitetene og næringslivet sto for mer forskning enn i næringslivet og ved universiteter og høyskoler, og nye endringer ble foreslått.⁵³

48 Bjørsvik & Nilsen 2011. I tillegg hadde NHH allerede i 1952 etablert AFF for kurs- og konsulentvirksomhet.

49 Se oversikt over æresdoktorer ved UiB, Goksøyr 1996: 608.

50 St.meld. nr. 35 (1975–76): 28–36. Her ble det skilt mellom institutter knyttet til forskningsrådene, offentlige institutter, som HI, og andre oppdragsinstitutter, som CMI. Alle hadde noe, men varierende offentlig støtte.

51 Sst.: 74. I meldingen står det at også universiteter og høyskoler burde ta på seg noe (litt) oppdragsvirksomhet, så fremt ikke forskningens frihet ble truet.

52 Thulin-utvalget: NOU 1981: 30A: 109.

53 St.meld. nr. 60 (1984–85).

Det ble lagt opp til fristilling av institutter. Instituttene hadde et mangfold av organisasjonsformer. De mange NTNF-drevne instituttene burde bli stiftelser eller aksjeselskaper. Sektorinstitutter som var forvaltningsorganer, burde få nye fullmakter eller også bli stiftelser eller selskaper.⁵⁴ Det som siden kalles Langsletdoktrinen, ble lansert. Den gikk ut på at departementene ikke burde bestille og betale for forskning selv, men la midler og oppgaver forvaltes av forskningsrådene.⁵⁵ Endringene skulle ikke bare gjelde de teknisk-industrielle instituttene. En viktig oppgave for et nytt forskningsråd, NORAS (Norges råd for anvendt samfunnsforskning), opprettet i 1987, ble å følge opp de mange samfunnsvitenskapelige forskningsinstituttene – de som først og fremst var i Oslo eller i nærheten av distriktshøgskolene. Dette rådet eksisterte imidlertid ikke så lenge. Det ble snart også et forskningspolitisk mål å samle alle de fem forskningsrådene i ett.⁵⁶

I 1993 ble Norges forskningsråd etablert. Blant oppgavene var å følge opp de mange instituttene, bidra til bedre kvalitet i forskningen i instituttsektoren og utvikle samarbeidet mellom næringslivet og universitetene.⁵⁷ Også spørsmål om instituttenes forskjellige former for grunnfinansiering var på agendaen. Instituttene ble delt i grupper basert på hvilket departement som hadde gitt grunnbevilgning, og hvilken innretning forskningen hadde. I denne inndelingsprosessen ble bare institutter som alt hadde grunnbevilgning fra et av departementene, inkludert, selv om bevilgningene hadde ulik historie og var av ulik størrelse. Forskningsrådet var selv underlagt det som i dag er Kunnskapsdepartementet.

Denne nye politikken handlet også om universitetene og høyskolene. Samtidig som det ble tatt til orde for å redusere antallet enheter i instituttsektoren – det gjaldt særlig teknisk-industrielle institutter med få forskere – burde universiteter og høyskoler bidra med samarbeid med instituttene. De som hadde forskningsinstitutter nær seg, i sin randzone, ble holdt fram som gode eksem-

54 Departementseide forskningsinstitutter hadde for eksempel statlig tilsettingssystem med stillingshjemler som måtte opprettes av Stortinget. For institutter som tok på seg ulike oppdrag, ble dette systemet vurdert som for rigid.

55 NOU 1991: 24: 40. Grøholt-utvalget om organisering av forskningen og forslag om å etablere ett forskningsråd. Fra UiB var psykologiprofessor Tordis Dalland Evans med.

56 St.meld. nr. 45 (1991–92). Endringene i forskningsrådsstrukturen ble implementert fra 1993.

57 NOU 1991: 24.

pler, som stiftelsen SINTEF i Trondheim.⁵⁸ Stiftelser hadde større fleksibilitet fordi de hadde andre rammer for økonomiforvaltning og ansettelser enn det statlige forvaltningsorganer hadde. Ved å opprette eller samarbeide med stiftelser i sin randsone, kunne universitetene bidra med og til oppdragsforskning. Det kunne styrke næringslivets forskning og bidra til å utvikle et mer kunnskapsintensivt næringsliv.⁵⁹

Dette var tiden for omdanning – for innovasjon og endringer i næringslivet etter at tradisjonell industri tapte terreng. Samarbeid mellom forskning og industri skulle bidra til å omforme byer og samfunns- og næringsliv, også i Bergen (se kapittel 10 i bind 3). Universitetene ble oppfordret til å opprette stiftelser og til å ta på seg oppdragsforskning. De fulgte opp.⁶⁰ Fra midt på 1980-tallet skjedde det en utprøving av nye organisasjonsformer – og universitetene valgte ulike modeller.

Universitet og instituttsektor i Oslo og Trondheim

UiO fulgte politikken oppfordring. I 1985 ble det lagt en plan for å etablere stiftelsen FOSFOR (Forskning for Oslo-regionen) som et bindeledd mellom UiO-miljøer og instituttsektorens mange institutter.⁶¹ Ambisjonen var å få en konsernlignende struktur der en ny UiO-stiftelse nærmest skulle ta over en stor og mangfoldig instituttsektor. Dette ville vært en stor endring – og planen ble ikke realisert. Den er likevel interessant fordi den viser UiO-ambisjoner midt på 1980-tallet. FOSFOR ble likevel stiftet i 1987, sammen med andre stiftelser for arbeidet med innovasjon (se også kapittel 10 i bind 3). FOSFOR var ment som redskap for å organisere eksternt finansiert forskning, men denne organisasjonsformen ble møtt med kritikk ved UiO. Kritikken gjaldt to forhold. For det første at så vel universitetets grunneheter som kombinasjonen av forskning og

58 Som av Thulin-utvalget: NOU 1981: 30A, der UiO og UiB oppfordres til å lære av NTH og SINTEF.

59 Snart ble imidlertid stiftelsesformen vurdert som mindre heldig, som i Hermansen-utvalget (NOU 1989: 5), fordi denne organisasjonsformen ga den som opprettet stiftelsen, liten innflytelse – i og med at stiftelser er uavhengige.

60 Ødegård 1989; Knain 1994; Gulbrandsen 2011; Skoie 2003.

61 Larsen 1997. Dette er en analyse av FOSFOR i et organisasjonsteoretisk perspektiv med vekt på begrunnelser og betingelser for så vel oppretting, som stiftelsens avvikling.

utdanning ville bli svekket hvis de ansatte ble engasjert i oppdragsforskning i randsonen. For det andre kunne en slik ny organisasjon svekke fagmiljøenes kontakt med Oslos etablerte instituttsektor.⁶² FOSFOR forsvant ut, og fikk ikke oppgaver for universitetet.⁶³

På 1990-tallet bidro likevel UiO til å opprette to nye stiftelser. I 1990 ble Stiftelsen Cicero for forskning om miljø og klima etablert med støtte fra Miljøverndepartementet.⁶⁴ Cicero var tverrfaglig, og tilhører i dag gruppen av miljøforskningsinstitutter med basisfinansiering fra Forskningsrådet. I 1998 opprettet UiO også Frisch-senteret for økonomisk forskning.⁶⁵ Det skjedde i forbindelse med at Oslo-avdelingen av det bergenske SNF ble nedlagt (se nedenfor om SNF). Der Frisch-senteret opererer i nært samarbeid med Økonomisk institutt ved UiO, samarbeider SNF med NHH-forskere, og også med økonomer ved UiB. Frisch-senteret har en kombinasjon av fast ansatte forskere og engasjement av universitetsansatte. Slik ligner det på SNF, som har samme type kombinasjon – med NHH-ansatte.⁶⁶

I 2002 opprettet UiO Unirand AS som en struktur for datterselskaper, i hovedsak for ulike departementsfinansierte kunnskapsentre.⁶⁷ Likevel, i 2007 ble det konkludert med at UiO i all hovedsak organiserte den eksternfinansierte forskningen selv – og ikke i randsoneneheter.⁶⁸ Senere ble Unirand-strukturen gradvis avviklet, og i 2020 var det ingen datterselskaper igjen.⁶⁹

Også i Trondheim ble det etablert nye institusjoner på 1980-tallet. SINTEF utvidet sin virksomhet, med en rekke datterselskaper, både i Trondheim og i Oslo, og ble et – i internasjonal sammenheng – stort forskningsinstitutt. Dessuten opprettet den allmennvitenskapelige delen av universitetet i byen stiftelsen

62 Gulbrandsen 2011: 341. Kritikken rettet seg mot rektor Inge Lønning og direktør Kjell Stahl som sto for økt vekt på oppdragsforskning.

63 Larsen 1997. FOSFOR-historien er med i en antologi om universitetet som beslutningsarena, Christensen & Midgaard 1997.

64 Stifter var UiO, og stiftelsen ble formalisert ved kongelig resolusjon 21.04.1990, etter at kollegiet ved UiO hadde vedtatt vedtekter 5.4.1990. Miljøverndepartementet ga grunnbevilgning fra starten av.

65 Bjørsvik & Nilsen 2011.

66 Bjørsvik & Nilsen 2011; Forskningsrådets årsrapport 2020.

67 Som Nasjonalt kompetansesenter for vold og traumatisk stress og Nasjonalt kompetansesenter for barn og unge.

68 Gulbrandsen 2007

69 Årsmelding Unirand 2020. Det var forskningsselskapet Norce AS som overtok selskapene – som datterselskaper.

Allforsk i 1986. Den skulle for å bidra til å organisere oppdragsforskning.⁷⁰ Da mange av forskningsstiftelsene i landet ble omdannet til aksjeselskaper etter 2002, beholdt SINTEF stiftelsesformen. Derimot ble Allforsk til aksjeselskapet NTNU samfunnsforskning AS i 2004, med NTNU som 100 prosent eier.⁷¹ Å omdanne stiftelser til aksjeselskaper ble foreslått av Hermansen-utvalget alt i 1989. Det la vekt på at stifterne ikke hadde styringsmuligheter over stiftelsene. Den større bølgen av omdanning av stiftelser nær universitetene var også del av oppfølgingen av utredningene fra Mjøs-utvalget i 1999–2000 – med lignende begrunnelse.⁷²

UiB og Bergens instituttsektor

UiB fulgte også opp den nye politikken, og det på mange måter. Vi vil først se på hva som skjedde med den begrensede bergenske instituttsektoren og forholdet mellom UiB og instituttene, CMI og Fiskeridirektoratets forskningsinstitutter.

Da Forskningsrådet ble etablert i 1993 og fikk ansvar for instituttsektoren, kom Havforskningsinstituttet og Ernæringsinstituttet i Bergen inn i gruppen av primærnæringsinstitutter.⁷³ Fra 1990 ble HI lagt direkte under Fiskeridepartementet (nå Nærings- og fiskeridepartementet). Det var ikke lenger underlagt direktoratet. Fra 2003 gjaldt den samme ordningen også Ernæringsinstituttet. Se også kapittel 8 i bind 3. Forskere ved disse institusjonene og UiB har samarbeidet i alle år, med bistillinger på tvers, og mange hoved- og masteroppgaver og doktorgrader er bygd på forskningssamarbeid mellom dem. I tillegg har det gått rekrutteringsveier til UiB, men også den andre veien. Institusjonelt har det vært samarbeid om skip og tokt – og om store prosjekter, som om Bjerknes-senteret, både da det hadde sin SFF-periode (2002–2012) og senere, og det er strategisk samarbeid i klynger og om lokalisering, og noen ganger også kontroverser.⁷⁴

70 Knain 1994: 21–22.

71 Forskningsrådets instituttrapport.

72 NOU 1989: 5. Særlig Mjøs-utvalgets NOU 1999: 18.

73 Fra 2011 ble de tatt ut av grunnfinansieringsordningen, men fortsatte som primærnæringsinstitutter – og ble karakterisert som forvaltningsforskningsinstitutter – under Nærings- og fiskeridepartementet.

74 Se også kapittel 8 i bind 3 og kapittel 4 i bind 2.

I 1984 ble det inngått samarbeidsavtale mellom CMI og UiB.⁷⁵ Begge CMIs avdelinger var etablert i instituttsektoren. Avdeling for samfunn og utvikling arbeidet med utviklingsforskning og forskning om menneskerettigheter og fra 1990-tallet tilhørte CMI den gruppen av miljø- og utviklingsinstitutter inntil 2010 – etter det er CMI blant samfunnsforskningsinstituttene.

Den teknisk-naturvitenskapelige avdelingen fikk som nevnt grunnfinansiering fra NTNF. Den hadde vanskelige tider på slutten av 1980-tallet, med nedbemanning og underskudd.⁷⁶ Mange av NTNF-instituttene ble organisert på nye måter da Forskningsrådet ble etablert. Det gjaldt også CMI-avdelingen som i 1992 ble til Chr. Michelsens Research (CMR) AS. UiB kjøpte seg inn som eier, mens CMI-stiftelsen beholdt en eierandel på 50 prosent. UiB fikk 50 prosent av aksjene gjennom å overta eierskapet NTNF hadde.⁷⁷ CMR mottok fortsatt grunnbevilgning fra Forskningsrådet. Det faglige samarbeidet mellom UiB og CMR ser imidlertid ikke ut til å ha blitt mer omfattende med UiB som eier. UiB og CMR inngikk en ny samarbeidsavtale i 2003, og for å styrke CMR og fremme samarbeid skulle en gruppe fra institusjonene planlegge og koordinere faglig samarbeid.⁷⁸ UiB gikk tyngre inn på eiersiden i 2004.⁷⁹

Samarbeidet ble på nytt evaluert i 2007.⁸⁰ CMR var fortsatt ikke forskningstungt og det faglige samarbeidet avgrenset. For å styrke både forskningen og samarbeidet ble det foreslått å ta initiativ til samlokalisering; flytting fra Fantoft til Nygårdshøyden kunne styrke samarbeidet.⁸¹ Å få til et nytt teknologibygge på Nygårdshøyden der CMR kunne flytte inn, ble en prioritert sak fra 2008.⁸² Det skulle vise seg å bli vanskelig og er ennå ikke realisert.⁸³

75 Ødegård 1989: 27–31; Knain 1994. UiB og CMI inngikk rammeavtale i 1985, kollegiet, sak 223/1985.

76 Dette – og nedbemanning av 20 årsverk – ble slått opp i BT 16. november 1987.

77 Se St.prp. nr. 109 (1991–92). Stortinget godkjente etableringen av CMRAS og UiBs nye rolle.

78 Aksjonæravtale mellom UiB og CMI om CMRAS og samarbeidsavtale mellom CMRAS, UiB og Unifob AS, universitetsstyret, sak 77d/2003.

79 Universitetsstyret, sak 29/2008, s. 2. Det var ikke UiB som kjøpte aksjene, men det UiB-eide Unifob AS kjøpte 35 % og Stiftelsen Unifob 15 %. Denne siste posten ble så kjøpt av Sparebanken Vest, C.G. Veritas og Statoil med 5 prosent hver.

80 Universitetsstyret sak 28/2008, Geir Anton Johansen (UiB), Svein Winther (Unifob), Christopher Giertsen (CMR).

81 Universitetsstyret, sak 29/2008. CMR hadde 130 ansatte i 2007.

82 Universitetsstyret, sak 51/2008.

83 Se universitetsstyret, sak 18/2021, om oppfølging av arealplanen for 2020–2040.

I den andre enden av Nygårdshøyden kunne imidlertid CMI flytte inn i et nybygg med flere UiB-miljøer i 2009.⁸⁴ Dette ble arena for samarbeid om utviklingsforskning og UiB Global, se også kapittel 11 i bind 2.

Ved NHH ble SNF-stiftelsen Samfunns- og næringslivsforskning etablert i 1991, med rot i SAF og Industriøkonomisk institutt fra 1970-tallet. SNF overtok grunnbevilgningen fra sistnevnte – som jo kom fra Industridepartementet. Dette gjorde at SNF ble med i gruppen av samfunnsvitenskapelige institutter i Forskningsrådets inndeling av institutter.⁸⁵ Da mange stiftelser ble omdannet til aksjeselskaper, ble stiftelsen SNF i 2003 til aksjeselskap, og UiB ble med som en av eierne.⁸⁶ Da hadde UiB og NHH som nevnt ovenfor hatt et langvarig samarbeid om LOS-senteret, som i 10 år fra 1986 var et forskningsrådsfinansiert senter for forskning om ledelse og styring, før UiB og NHH gikk sammen om å finansiere det i fem år.⁸⁷

Fra midt på 1980-tallet styrket UiB samarbeidet med de to forskningsinstituttene knyttet til fiskeriforvaltningen – det hang også sammen med at den fiskerelaterte biologiske forskningen ble UiB omfattende. Mer endring ble det da UiB kjøpte seg inn i instituttsektoren da CMI skilte ut den teknologiske avdelingen til CMRAS. UiB gikk inn som eier i CMR og SNF, om enn på ulikt vis. Dette skilte seg igjen fra mønsteret i Trondheim og Oslo. Stiftelsen FOSFOR ved UiO fikk et kortvarig liv – slike enheter passet ikke helt for UiOs politikk. I Bergen ble mye annerledes.

Unifob – universitetets egen konstruksjon

Da UiB gikk inn i nye instituttsektorrelasjoner i Bergen fra 1990-årene, hadde det alt skjedd mye på Nygårdshøyden. Fra 1985 gikk UiB i kompaniskap med industri, eiendomsutviklere og kommunale myndigheter for å bygge framtidens forskningspark, Høytekn-

84 Se også kapittel 11 i bind 1 og kapittel 11 i bind 2.

85 Bjørsvik & Nilsen 2011.

86 NHH og UiB gikk inn som minoritetsiere med Stiftelsen SNF som hovedeier. I 2012 avviklet UiB sitt eierskap og siden det har NHH eid 85 % og stiftelsen SNF 15 % av aksjene i SNFAS.

87 Se Grove 2012.

logisenteret på Marineholmen. Dette utforskes i kapittel 10 i bind 3. Her skal det handle om en annen konstruksjon.

I 1986 opprettet UiB *Stiftelsen universitetsforskning i Bergen, Unifob*, med kollegiet som stiftelsens råd og med universitetsdirektøren som forretningsfører.⁸⁸ Året etter tok UiB initiativet til å etablere Stiftelsen Nansen senter for fjernmåling (Nansensenteret).⁸⁹ De politiske signalene var tydelige. Universitetene skulle satse mer på oppdragsforskning og samarbeide tettere med næringslivet. Dermed måtte det åpnes for nye og mer fleksible organisasjonsformer. UiB fulgte opp og valgte å satse på stiftelser for å håndtere forskningsprosjekter og ansettelse. Det ga en fleksibilitet det stramme stillingshjemmelsystemet ikke hadde, og UiB hadde alt erfaring med oppdrag, særlig fra oljeindustrien, og både innenfor språk- og realfag. Da stillingshjemmelsystemet forsvant sist på 1990-tallet, ga det stiftelsen en ny slags fleksibilitet. Ved å ansette medarbeidere på kontrakter i stiftelsen unngikk UiB å få arbeidsgiveransvar for forskere.

Utviklingen som fulgte, kan knyttes til UiBs valg og strategier og de mulighetene den forskningspolitiske situasjonen ga. Samtidig fikk framveksten av en stor forskningsorganisasjon en egen dynamikk.

Et nyttig instrument

I en kommentar i *Nytt fra UiB* i november 1987 skrev UiBs oppdragsdirektør, Kristen Haugland, at stiftelser var svært gunstige redskap for UiB, og de var styrt av universitetets menn. Han selv kom til å ha en sjefsrolle i Unifob i nesten tjue år. I de første årene ble mange sentre og prosjekter lagt inn under Unifob-stiftelsen.⁹⁰ Noen eksempler kan illustrere bredden. Fra sist på 1970-tallet hadde UiB tatt på seg oppdrag for oljeselskaper for å utvikle norsk oljeterminologi. Mange «terminologer» ble engasjert for oppdragene, og i 1979 ble stiftelsen Norsk termbank opprettet for å ta hånd om

88 Kollegiet sak 218/1985 – Etablering av stiftelsen Universitetsforskning i Bergen. Unifob ble stiftet i februar 1986 på grunnlag av Kjøpmann Joh. A. Mowinckels universitetsfond. Det akademiske kollegium skulle være stiftelsens råd, universitetsdirektøren forretningsfører.

89 Årsmelding UiB for 1986 og for 1987.

90 UIB årsrapportene fra 1990-tallet.

oppdragene.⁹¹ Statoil, Esso og Oljedirektoratet var blant dem som betalte for oppdrag. Termbanken ble en del av Unifob i 1995. Etter mye skepsis til oppdragsforskning også blant UiB-ansatte i 1970-årene økte samarbeidet med oljeindustrien i 80-årene, og Unifob kunne altså tilby en fleksibel organisasjons- og ansettelsesform – samtidig som UiB-ansatte ledet prosjektene, gjerne med en bistilling i stiftelsen.⁹²

Unifob ble også brukt til å administrere oppdrag og prosjekter for departementene. Det hang – som vist – dels sammen med endringer i departementenes praksis for forskningsfinansiering. På den ene siden bevilget departementene i større grad midler til forskningsrådene, for eksempel til programmer innenfor NORAS fra 1987. På den annen side fortsatte de også å bestille oppdrag fra ulike forskningsmiljøer. Bergensmiljøene bidro dessuten med forskning fra statsvitenskap, sosiologi og medievitenskap til maktutredningen – og med økonomisk forskning til levekårsundersøkelsene.⁹³ Prosjektene fikk følge av en rekke programmer i forskningsrådene, som ga muligheter for ny samfunnsforskning i Bergen, og mange prosjekter ble forvaltet av Unifob. I 1988 ble Senter for samfunnsforskning (SEFOS) en seksjon i Unifob, nettopp for slike prosjekter og for å huse tverrfaglig virksomhet.⁹⁴ SEFOS ble også tilholdssted for flerfaglig arbeidslivsforskning i skjæringspunktet mellom humaniora og samfunnsfag (AHS).⁹⁵

I år 2000 hadde Unifob 200 årsverk og 200 mill. kroner i omsetning og var gruppert i seksjoner som korresponderte med forskning innenfor alle UiBs fakulteter.⁹⁶ Det offentlige finansierte det meste, enten gjennom Forskningsrådet eller via departementer. I 2001 gjennomgikk stiftelsen organisering og oppgaver, og sentraladministrasjonens rolle og størrelse ble diskutert. Resultatet ble større avdelinger, med en liten, men sterk sentral ledelse.⁹⁷

91 Kollegiet, sak 55/1980. UiB årsmelding 1986, side 107–108, se også kapittel 8 i bind 2.

92 Se også kapittel 9 i bind 3.

93 Se kapittel 6 og 7 i bind 3.

94 Knut Dahl Jacobsen, dekan, SV-fakultetet, kommentar i *Nytt fra UiB*, oktober 1988.

95 Grove 2012.

96 UiB årsmelding 1995, side 46–47. SEFOS, HEMIL-senteret, Medisinsk fødselsregister, Seksjon for arbeidsmedisin, Barnevernets kompetansesenter på Vestlandet, Humanistisk datasenter, Laboratorium for marin molekylærbiologi, laboratorium for parallelle utregninger (Parallab) og Senter for virologisk forskning.

97 Se Grove 2012.

Unifob var blitt en stor forskningsorganisasjon og var fortsatt først og fremst organisert for å håndtere UiB-ansattes eksternt finansierte prosjekter. Det som skilte situasjonen i Bergen fra situasjonen i Trondheim, var dessuten at Bergens randsone, med Unifob og Nansensenteret, ikke formelt var en del av instituttsektoren og dermed var uten statlig grunnbevilgning.⁹⁸ Slike bevilgninger – fra departementer kanalisert via eller fra Forskningsrådet – ga varierende, men i snitt om lag 15 prosent, av inntektene. Det ga den bergenske randsonen mindre økonomisk robusthet, men viste også den tette forbindelsen til UiB.

Unifobs vekst, både i størrelse og bredde, satte imidlertid også i gang en egen utviklingsdynamikk. Det som startet med at universitetsansatte var prosjektledere, med Unifob-ansatte assistenter og forskere, ble til en stiftelse der seksjonene, om enn i ulik grad, utviklet kompetanse og forskningsmiljø med ansatte som selv nådde opp i konkurranser om prosjekter og programmer fra Forskningsrådet og andre. Fra 1999 ble forskere i Unifob tilsatt i faste stillinger, i tråd med arbeidslivets regler. Dette må også ses som uttrykk for at Unifob ikke lenger bare var et instrument for UiB. Deler av stiftelsen var blitt noe annet. Det gjaldt SEFOS, som hadde klare likhetstrekk med de samfunnsvitenskapelige forskningsinstitutter, særlig med ISF i Oslo, og som i 1998 søkte grunnbevilgning fra Forskningsrådet, men uten å nå fram.⁹⁹ I Unifob fikk SEFOS en mer selvstendig rolle og andre fullmakter enn andre seksjoner i 1999. Men betydde dette at Unifobs rolle som instrument var svekket – og hvordan vurderte UiB situasjonen?

Hovedredskap

Høsten 2002 ble forholdet mellom UiB og Unifob formalisert på nye måter. For det første vedtok kollegiet å gå inn som eier av Unifob AS.¹⁰⁰ Virksomheten i stiftelsen ble deretter overført til det nye selskapet – UiB gikk inn med 85 prosent av aksjene og stiftelsen

98 Knain 1994: 44, 91 (SEFOS), 75 (Nansensenteret).

99 Se Grove 2012, med referanse til Norges forskningsråds evaluering av statsvitenskapelig forskning 2002.

100 Kollegiet, sak 83/2002 og 84/2002.

Unifob med 15 prosent. Det å omdanne stiftelser til aksjeselskaper var blant forslagene fra Mjøs-utvalget, der UiBs direktør, Kåre Rommetveit, hadde vært medlem.¹⁰¹ Begrunnelsen var – som nevnt ovenfor – at aksjeselskapsformen ville styrke universitetenes formelle mulighet til å styre enhetene i randsonen.¹⁰²

For det andre vedtok kollegiet også prinsipper for organiseringen av den eksternt finansierte virksomheten. Eksternfinansierte forskningsprosjekter skulle organiseres i Unifob, men alle rekrutteringsstillinger – også slike som var del av større forskningsprosjekter – skulle administreres av fakultetene, og all basisaktivitet skulle organiseres i UiB.¹⁰³ Dermed var det som siden ble omtalt som «hovedmodellen», vedtatt.

Da UiB samme år fikk Forskningsrådets støtte til tre sentre for fremragende forskning (SFF-er), ble to av dem, CIPR for oljeforskning og Bjerknes klimaforskningscenter, lagt til Unifob, og også universitetets egenandeler ble overført dit. Slik fikk Unifob en betydelig andel av inntektene som overføringer fra UiB. Det tredje, Senter for middelalderforskning (CMS), ble imidlertid organisert som senter under HF-fakultetet. Tilknytningen til Unifob ble også valgt da SARS-senteret i Bergen ble tilknyttet det prestisjefylte EMBL-nettverket – som eneste norske senter. Unifob som organisator og arbeidsgiver ga flere friheter, for eksempel når det gjaldt lønn og ansettelser, sammenlignet med hva det statlige universitetet kunne tilby. Dessuten hadde Unifob bygd opp administrative støttefunksjoner tilpasset eksterne inntekter.

101 NOU 1999: 18. Før denne utredningen hadde et universitetsrådsutvalg, ledet av UiB- rektor Jan Fridthjof Bernt, utformet et forslag til nytt regelverk for universiteters og høyskoleers samarbeid med andre. Utredningen ble brukt av Mjøs-utvalget og dannet grunnlag for nye regler – dette var også del av bakgrunnen for kollegiets vedtak høsten 2002 (Utdannings- og forskningsdepartementet F 35.02/20/12-2002).

102 Universitetsstyret, sak 32/2003, vedtok aksjeinnskudd og aksjonæravtale mellom UiB og Stiftelsen. Tanken var at UiB skulle eie 50 %, men det ville ha utløst en moms-problematikk, så etter at bruk av oppsparte dekningsbidrag ble avklart med departementet, ble eierandelen økt til 85 %. I Stavanger ble Rogalandsforskning til IRIS AS, og stiftelsen SNF ble til SNF AS. Stiftelsen Unifob fortsatte som eier i Unifob AS, med eierposter i innovasjons- og oppstartselskaper, som 50 % i Innovest AS, hvor Helse Bergen også er 50 % eier. Stiftelsen Unifob ble ikke oppløst, men fortsatte som stiftelse, blant annet for å forvalte kapital som var opparbeidet gjennom årene.

103 Kollegiet, sak 83/2002.

Unifob og universitetspolitikken

Da universitetsstyret vinteren 2005 på nytt diskuterte forholdet til Unifob, viste saksgrunnlaget til at det var kommet kritikk mot bruken av Unifob som hovedredskap for eksternt finansiert forskning.¹⁰⁴ Det ble særlig vist til utfordringer knyttet til de to SFF-ene som var lagt til Unifob, og det handlet om eierandeler i prosjekter, arealer, registrering av publikasjoner og vansker med å integrere Unifob-organisert forskning ved instituttene. Med nytt finansieringssystem der både publikasjoner og oppnådde inntekter fra forskningsråd og EU telte med når UiBs inntekter skulle fastsettes, fikk nettopp eierskapet til prosjektene ny betydning. Formuleringene var vage, men likevel var det tydelig at det var problemer. Det ble lagt opp til evaluering av organiseringen i Unifob, og det måtte skje før det ble en ny runde med SFF-søknader. Det gjaldt både håndtering av egenandeler, arealer og instituttintegrering av Unifob-organisert forskning. Unifob skulle likevel være hovedredskap for UiB for «vesentlige deler av den eksternt finansierte virksomheten».¹⁰⁵

Tjue år tidligere avviste UiO å etablere randsoneinstitutter som FOSFOR.¹⁰⁶ Nå var organiseringen av randsoneorganisasjoner også blitt et universitetspolitisk konflikttema ved UiB. I rektorvalgkampen samme vår hadde Sigmund Grønmo forskningsorganisering på programmet.¹⁰⁷ Han ble valgt, og en utredning, ledet av prorektor Anne Gro Vea Salvanes, startet.

Salvanes-komiteens utredning ble behandlet i universitetsstyret i juni 2007 etter høring ved fakultetene og innspill fra Unifob.¹⁰⁸ Resultatet ble at hovedmodellvedtaket fra 2002 ble opphevet. I vedtaket het det også: «Store og strategisk viktige forskningsprosjekter hvor universitetet bidrar med egne ressurser, skal som hovedregel forvaltes av universitetet selv.» Det betydde at en rekke Unifob-organiserte prosjekter skulle tilbakeføres til universitetet sammen med UiBs egenandeler. Gjennom aktiv eierskapsutøvelse og samarbeid ville universitetet legge vekt på at Unifob og andre

104 Universitetsstyret, sak 7/2005.

105 Sst.: 2.

106 Larsen 1997; Gulbrandsen 2011.

107 <https://www.uib.no/ledelsen/73855/rektoratets-programerkl%C3%A6ring-2005-2009>

108 Universitetsstyret, sak 49/2007. I mars 2007 overtok Kari Tove Elvbakken som universitetsdirektør etter Kåre Rommetveit.

ransoneselskaper skulle ha en viktig rolle i videreutviklingen av forskningen i Bergen, både i tilknytning til og i tillegg til UiB.

Dermed måtte prosjektporteføljen til Unifob gjennomgås og sorteres. Samme år ble SFF-bevilgningene ført tilbake til UiB, mens prosjekter ledet av Unifob-forskere ble værende i selskapet.¹⁰⁹ (Se også kapittel 11 i bind 2). Nå var Arne Svindland blitt administrerende direktør i Unifob, og selskapet hadde gjennomført et utviklingsprosjekt. Sluttrapporten fra prosjektet brukte selskapets rollespenninger som tittel: «Usynlig redskap, tydelig aktør og/eller naturlig samarbeidspartner».¹¹⁰ Stadig mer av forskningen var initiert og drevet av selskapets egne forskere, og mange som tok doktorgrad, fikk mulighet til en forskerkarriere der. Unifobs ferd mot å bli et mer selvstendig forskningsinstitutt hadde fått sin egen dynamikk. Det var ressurser å hente i konkurranser i Forskningsrådet, fra departementer og fra EU, og nå var viktige bånd til UiB løsnet.

Inn i instituttsektoren?

Da universitetsstyret diskuterte forholdet til Unifob i 2005, var instituttsektorens rolle og omfang del av den forskningspolitiske debatten i forbindelse med Bondevik II-regjeringens stortingsmelding om forskningspolitikken. Det var tatt til orde for å avvikle instituttsektoren – og kanskje overføre forskningen til landets universiteter og høyskoler, men det ble hverken foreslått eller vedtatt politikk. I stedet skulle systemet med grunnbevilgninger gjennomgås. Det skulle åpnes for nye deltakere og utformes kriterier som fremmet kvalitet. Dette systemet skulle ha likheter med det nye resultatbaserte finansieringssystemet innenfor høyere utdanning som ble vedtatt i 2002 og implementert i 2003.

Dette var en mulighet Rokkansenteret, etablert i 2002 etter en sammenslåing av SEFOS og LOS-senteret, brukte i arbeidet for å få grunnbevilgning fra Forskningsrådet.¹¹¹ Også stiftelsen Nansen-senteret – der UiB hadde vært blant stifterne i 1987 – arbeidet for

109 Universitetsstyret, sak 49/2007.

110 Statskonsult 2006.

111 Grove 2012.

å oppnå grunnbevilgning. Det første passet blant de samfunnsvitenskapelige instituttene, Nansensenteret blant miljøinstituttene. De to begynte nå å samarbeide for å komme inn under det statlige systemet med grunnbevilgninger. Et forslag til et nytt finansieringssystem ble presentert i 2005. Grunnbevilgningene skulle resultatjusteres – noe som passet de to bergensinstituttene godt, begge hadde forskere som publiserte mye og store bevilgninger fra ulike deler av Forskningsrådet.

Forutsetningen for at nye institutter kunne komme inn i systemet, var imidlertid at den samlede basisstøtten økte. Det gjorde den ikke og systemet forble lukket. Dette førte til sterk kritikk, og nye allianser ble etablert. Bergen hadde en mye svakere finansiert instituttsektor og randzone enn Oslo og Trondheim, men også NTNU samfunnsforskning AS og Frisch-senteret i Oslo søkte nå grunnfinansiering. Det gamle finansieringssystemet framsto som stadig mer urimelig.¹¹² SEFOS/Rokkansenteret hadde i flere år deltatt i Forskningsrådets møter for den samfunnsvitenskapelige instituttsektoren, og da Forskningsinstituttens fellesarena ble etablert i 2007, som parallell til Universitets- og høyskolerådet, ble Unifob med der.

Det nye systemet for statlig basisfinansiering ble omsider innført i 2009, med både basisdel og resultatindikatorer for publikasjoner og tildelinger fra Forskningsrådet.¹¹³ Systemet var dermed tilpasset finansieringsmodellen for universiteter og høyskoler og åpnet for mer konkurranse både instituttene imellom og mellom universitetene og instituttsektoren. Med en svak økning av budsjetttrammen valgte regjeringen Stoltenberg II likevel ikke å åpne for nye institutter i forslaget til 2010-budsjettet. Selv om et budsjettforslag fra en flertallsregjering sjelden endres, skjedde det denne gangen. Fylkesbenker og partigrupper på Stortinget ble mobilisert,

112 Aksnes & Elvbakken 2006. Tidligere MN-dekan og biologiprofessor Dag Aksnes var styreleder ved Nansensenteret. Stiftelsen Nansen senter for fjernmåling ble etablert i 1987 etter forslag fra Geofysisk institutt, med UiB blant mange stiftere. Oseanografen Ola M. Johannessen var initiativtaker og direktør fram til 2010. Nansensenteret har også et senter i St. Petersburg, jf. UiBs årsmelding 1992: 28, og i Kina, Sør-Afrika og Bangladesh, se Årsrapport fra miljøinstituttene NFR 2020, Forskningsrådet.

113 I behandlingen av statsbudsjettet for 2009, viste stortingskomiteen til at de fire nevnte instituttene stilte seg uforstående til at det ikke ble åpnet for å kunne komme inn i systemet, Budsjett-innst. S. nr. 12 (2008–09): 114. Det var oppmerksomhet om saken i det politiske system.

og Stortinget bevilget midler slik at Rokkansenteret og Nansen-senteret, sammen med Frisch-senteret i Oslo og NTNU samfunnsforskning i Trondheim, kom med i ordningen.¹¹⁴

Som del av nok en strategiprosess ble Unifob til Uni Research AS i 2009. Selskapet fikk færre avdelinger og ny grafisk profil. Logoen med tilknytning til UiBs ugle ble skiftet ut med en fiolett dråpe. Det kan ses som uttrykk for at forskningsselskapet hadde fått en ny selvforståelse, og UiB ble bedt om å klargjøre sitt forhold til selskapet. UiB slo fast at en mer selvstendig rolle ikke bare ble akseptert, det var også ønsket. En ny samarbeidsavtale ble undertegnet i 2009, og det ble vedtatt vedtekter som tydeliggjorde rolleendringene.¹¹⁵ Uni Research hadde nå over 400 ansatte og mer enn 450 mill. kroner i omsetning og hadde likhetstrekk med SINTEF.

Rokkansenteret og Nansensenteret hadde bidratt til å åpne instituttsektoren for nye aktører. Selv om ikke størrelsen av grunnbevilgningen i begynnelsen var så stor, var det et gjennombrudd for bedre finansiering til forskningsbyen Bergen. Da Aina M. Berg ble ny direktør for Uni Research i 2013, ble hennes erfaring fra instituttsektoren og Iris i Stavanger vektlagt.¹¹⁶ Hun understreket betydningen av grunnbevilgninger.¹¹⁷ Den nye ledelsen intensiverte arbeidet for at hele selskapet skulle få grunnbevilgning og i 2015 ble målet nådd.¹¹⁸

Drømmen om SINTEF

Med Uni Researchs nye plass i instituttsektoren ble selskapet mer selvstendig og la enda større vekt på å bygge egen identitet. Men

114 Rokkansenterets og NTNU samfunnsforsknings direktører, Jan Erik Askildsen og Aina Ingebrigtsen, var aktive i denne fasen. Både på Hordalandsbenken og Sør-Trøndelagsbenken på Stortinget var det pådrivere for å få endret 2010-budsjettet, som Ruth Grung fra (A) i Bergen og Tord Lien (FrP) fra Trondheim.

115 Universitetsstyret, sak 442/2010.

116 På Høyden 6. juni 2013. Økonomiprofessor og tidligere SV-dekan Alf Erling Risa leder rådet ved Rokkansenteret mens han var dekan. Mange tidligere dekaner var styreledere i Unifob, som MN-dekan Harald Høiland, Med-dekan Rolf Reed, MN-dekan Dag Aksnes.

117 UiB. Nyheter 29.05.2013. Risa understreket at Bergs bakgrunn fra IRIS, med et tett forhold til UiS, var viktig for å utvikle forholdet mellom Uni Research og UiB, og utvikle Uni som profilert og selvstendig forskningsinstitusjon.

118 UiB måtte foreta en endring i formuleringen om formålet for selskapet, slik de var uttrykt i dets vedtekter. Universitetsstyret, sak 58/2014. <https://pahoyden.khrono.no/aina-berg-forskningsradet-uni-research/uni-far-basisbevilgning/358423>

noen konflikter som var observert i forholdet mellom NTNU og SINTEF, kom også til det bergenske forskningssystemet.¹¹⁹ En slik gjaldt husrom og leieforhold. Fra 1980-tallet hadde UiB huset store deler av Unifob i sine mange bygg, og leieinntekter fra Uni Research var viktige for universitetet. Da selskapet fra 2013 planla en storstilt investering i egne eiendommer for å sikre egenkapitalen og ytterligere styrke sin selvstendige posisjon, ble det dragkamp mellom selskap og hovedeier.¹²⁰

Samtidig arbeidet Solberg-regjeringen med omfattende strukturendringer med utgangspunkt i Stjernø-utvalgets forslag om fusjoner mellom universiteter og høyskoler.¹²¹ For UiBs nye ledelse, med rektor Dag Rune Olsen og direktør Kjell Bernstrøm i spissen, var det imidlertid fusjoner innenfor instituttsektoren som ble foreslått. I stortingsmeldingen som ble lagt fram våren 2015, går det fram at UiBs forslag var en fusjon mellom Uni Research, CMR og Nansensenteret «til ett aksjeselskap». Målet var «å få etablert et sterkt internasjonalt konkurransedyktig forskningsinstitutt».¹²²

I april ba universitetsstyret om å få et policynotat om eierstyringen av Uni Research.¹²³ Saken var unntatt offentlighet, men sakspapirene viser at «avstanden i forhold til viktige strategiske spørsmål» ble vurdert som stor mellom UiB og selskapet. En intern arbeidsgruppe, med prorektor Anne Lise Fimreite, assisterende universitetsdirektør Tore Tungodden og viserektor Robert Bjerknes, utarbeidet så et policynotat til styrets behandling av forholdet til Uni Research i oktober 2015. Da lå det flere forslag på bordet, og styret vedtok å arbeide videre med to: å utvikle flere virkemidler for samarbeid, eller å innfusjonere Uni Research i UiB.¹²⁴

Hva kan ses av argumenter for dette nye initiativet? Ett gjaldt økonomi. Hverken UiB eller Uni Research hadde økt sine eksterne inntekter de siste årene. For UiB var det problematisk; å oppnå økte

119 Borlaug mfl. 2015.

120 Samtale med daværende styreleder i Uni Research Alf Erling Risa, juli 2022.

121 NOU 2008: 8.

122 Meld. St. 18 (2014–2015), lagt fram 27.3.2015, Konsentrasjon for kvalitet – strukturereform i universitets- og høyskolesektoren, sitat fra s. 73. Et forslag om fusjon mellom CMR og Uni Research var fremmet av selskapene i 2009/10, men ble avvist av UiB-ledelsen fordi det viste seg at det faglige grunnlaget var svakt.

123 Universitetsstyret, oppsummering av vedtaket i sak 41/2015 finnes i sak 110/2015.

124 Sak 110/2015, s. 1. Den manglende åpenheten ble tatt opp av På Høyden: <https://pahoyden.khrono.no/instituttsektoren-uni-research/krev-fusjon-eller-tettare-samarbeid-mellom-uib-og-uni-research/363797>

eksterne inntekter var et hovedgrep for å nå strategiske mål om forskning av høy internasjonal kvalitet. Hvis Uni Research ble del av UiB, ville budsjettet øke, og det ville komme flere resultatinntekter. En slik løsning ville også kunne bremse den skjerpede konkurransen med instituttsektoren – som nå også hadde en resultatutsatt grunnbevilgning. Dessuten hadde evalueringer av UiBs satsingsområder pekt på problemer med komplekse og uklare organisatoriske forhold.¹²⁵ Blant annet gjaldt det evalueringen av klimaforskningen (se også kapittel 9 i bind 3). Det ble oppsummert at vedtaket om forskningsorganisering fra 2007 stort sett var fulgt opp, men at eiernes oppfølging av randsoneselskapenes rolle i videreutviklingen av forskningen i Bergen, «både i tilknytning til og i tillegg til UiBs forskning», hadde vært lite systematisk. Noe måtte endres.

En ny utredning fulgte, med en utvidet arbeidsgruppe, fortsatt ledet av Fimreite. Gruppen fikk avsatt ressurser, blant annet til at NIFU kunne levere en utredning om forholdet mellom UiB og Uni Research, som en parallell til en utredning om forholdet mellom SINTEF og NTNU.¹²⁶ Gruppen kunne hente juridisk bistand og føre dialoger med Uni Research.¹²⁷

I september 2016 behandlet universitetsstyret gruppens rapport. Forslaget til styret fulgte gruppens konklusjon om ikke å foreslå full fusjon, men å videreutvikle virkemidler for økt samarbeid.¹²⁸ Det ble foreslått å «revidere avtaleverket, klargjøre rutiner, tydeliggjøre prosesser og arenaer for samarbeid».¹²⁹ Styret ga sin tilslutning.¹³⁰

Det ble ikke lagt fram noen ny samarbeidsavtale. Men det skjedde noe bak lukkede dører. I det samme styremøtet, i september 2016, fikk universitetsledelsen fullmakt til å arbeide videre med en ny og annen slags strategi. Nå skulle det tenkes videre omstrukture-

125 Sak 110/2015, vedlagt rapport, s. 3. Rapporten fra NIFU vekta utfordringer: <https://www.nifu.no/news/29403-2/>

126 Rapporten «Samarbeid, satsing, synlighet. Styret samarbeid mellom Uni Research og Universitetet i Bergen» inneholdt en utredning fra NIFU om forholdet mellom institusjonene, Borlaug mfl. 2016.

127 Sak 138/2015. I gruppen: Fimreite, Bjerknes, MN-dekan Helge Dahle, jusprofessor Ernst Nordtveit og førsteamanuensis Astrid Grasdahl, som også satt i styret for stiftelsen Unifob. Tungodden ble gruppens sekretær.

128 Universitetsstyret, sak 121/2016. Arbeidsgruppen var supplert med adm.dir. Aina Berg og forskningsdirektør Trond Dokken fra Uni Research.

129 Sst. Innstilling s. 32.

130 Universitetsstyret, sak 121/2016.

reinger – ikke bare gjaldt det Bergen, men en mulig fusjon mellom UiB-eide forskningsselskaper og tilsvarende selskaper på Vestlandet. I februar 2017 fikk rektor Olsen fullmakt til å tegne aksjer og stille kapital til det nye forskningsselskapet. Med Stortingets godkjenning av at eieruniversitetene kunne bruke virksomhetskapi- tal til aksjekjøp, ble det undertegnet aksjonæravtale og oppnevnt interimsstyre.¹³¹ Under Arendalsuka i august 2017 ble forsknings- selskapet Sørvest AS lansert av eierne, rektorene ved UiB, UiS og UiA.¹³² Uni Research AS, CMR AS, Iris AS, Agderforskning AS og Technova AS skulle fusjoneres. Prosessen ser ut til å ha vært stramt eierstyrt, med universitetsdirektør Bernstrøm i spissen, og med rådgivende støtte fra advokaten Hans Olav Lindal, som i oktober 2017 ble selskapets styreleder.

I 2018 var det nye selskapet på plass med nytt navn: Norce AS (Norwegian Research Center AS). NORUT AS, med UiT som en av eierne, gikk inn i Norce i 2019. Dermed var det ikke bare på Vest- landet selskapet hadde virksomhet, men også i Nord Norge. I 2019 kom det også døtre i Oslo – ved overtakelse av datterselskaper fra UiOs Unirand AS.¹³³

Norce AS har «Trygge samfunn, bærekraftig energiproduk- sjon, klimautfordringer og bærekraftig hav og kyst» som slagord, og formålet er å «fremme eksternt finansiert forskning av høy kvalitet og relevans til anvendelse i næringsliv, forvaltning og i samfunnet for øvrig». Selskapet skal også fremme innovasjon og nyskaping.¹³⁴ Norce AS har tre tematisk inndelte divisjoner og virksomhet i Ber- gen, Stavanger, Kristiansand, Tromsø og Oslo – og fem andre byer.

131 UiS gjennom Stavanger Research Holding AS 31,5 %, UiA gjennom Agder Research Holding 9,3 %, UiT 3,2 %, Equinor, Sparebanken Vest og SIVA vel 12 % aksjer, Troms og Nordland fylkeskommuner og Troms kraft 0,3 %.

132 Universitetsstyret, sak 99/2017. Det vises til vedtakene i sakene som var unntatt offentlig- het, sak 30/2017 ga rektor fått fullmakt til å gå inn med aksjekapital og opprette et nytt aksjeselskap, sak 73/2017 ga rektor fullmakt til å ferdigstille og signere aksjonæravtale, bygd på det som da forelå. Aksjonærene signerte avtale 12. juni 2017, og Sør Vest AS ble etablert 3.7.2017 med interimsstyre med UiBs direktør Bernstrøm (styreleder), fra UiS, direktør Ole Ringdal, fra UiA, direktør Seunn Smith-Tønnessen, Thor Arne Haaverstad fra Technova, daglig leder Kjartan Melberg fra Rogalandsforskning og Kirsti Aarøen fra stiftelsen Unifob. Alt skulle på plass innen 1.1.2018.

133 Se ovenfor om UiO og Unirand. Datterselskapene dette gjaldt var kunnskapssentre finan- siert av Stortinget.

134 <https://pahoyden.khrono.no/instituttsektoren-uni-research/krev-fusjon-eller-tettare-samarbeid-mellom-uib-og-uni-research/363797>. Også rapporten fra NIFU vektla utfor- dringer: <https://www.nifu.no/news/29403-2/>

I 2020 var omsetningen 950 mill. kroner, og det var 750 ansatte i morselskapet. Det er om lag dobbelt så stort som det Uni Research var i 2010 – men fortsatt mye mindre enn SINTEF.¹³⁵ Selskapene som ble fusjonert inn, hadde grunnbevilgninger fra Forskningsrådet, de fulgte med til Norce og utgjør 14–16 prosent av inntektene.¹³⁶

Innad i Norce skapte fusjonsprosessen konflikter. Den eierstyrte innsatsen gjaldt selskapskonstruksjonen. Nå skulle mange og til dels ulike forskningsinstitutter og kulturer bli til ett selskap. Mange forskere var kritiske til fusjonen, også til tap av pensjonsrettigheter og andre ansatte-rettigheter. Det har vært nedbemanning og rettssaker om oppsigelser og kontroverser mellom selskapets virksomhetsområder og i toppledelsen.¹³⁷ I 2022 ser økonomien ut til å være i bedring, og selskapets forskere vinner nye forskningsprosjekter, men det stormer fortsatt.¹³⁸ Kanskje gir nettopp bredden og størrelsen nye muligheter for nye forsknings-tema og samarbeid. Fra 1970-tallet samarbeidet CMR, som nevnt, med IRIS som var mer oppdragsorientert og passet CMR bedre enn UiB-miljøene.¹³⁹ Nå er de to i samme selskap. Fire tidligere enheter i den samfunnsvitenskapelige instituttsektoren ble til én: Norce Samfunn – nå det største instituttet i denne gruppen, med 120 forskerårsverk i 2020.

Hva så med forholdet mellom UiB og Norce? I 2019 ba UiB og Norce en arbeidsgruppe utarbeide et policydokument for videre samarbeid. Resultatet, «Sammen for å skape – styrket samarbeid», ble fulgt av opprettelse av et samarbeidsutvalg hvor også UiB-rector Hagen og Norce-direktøren er med.¹⁴⁰ Rapporten har mange likhetstrekk med forslagene fra 2016 om å styrke samhandlingen mellom UiB og Uni Research. Nå som før gjelder det satsinger, kon-

135 Årsrapport Norce AS 2020.

136 Forskningsrådet, årsrapporter for 2020 fra hver av de fire forskningsinstituttgruppene.

137 Avisoppslag om pensjonsrettigheter: <https://www.forskerforum.no/ansatte-mister-pensjon-i-norce-fusjon/> og om konflikter i ledelsen: <https://fagpressenytt.no/artikkel/br%C3%A5k-i-norce-toppsjefen-g%C3%A5r-av-og-minst-fire-rettssaker-p%C3%A5-trappene>

138 Årsmelding Norce 2021.

139 <https://www.norceresearch.no/om-oss>

140 https://www.uib.no/sites/w3.uib.no/files/attachments/uib_-_norce_sammen_for_a_skape_styrket_samarbeid_2.pdf. I utvalget: SV-dekan Jan Erik Askildsen, MN-dekan Gunn Mangerud (også styreleder i CMI), avdelingsdirektør for forskning og innovasjon, Bendicte Løseth, fra Norce, Tornd Dokken, konserndirektør klima, vise-konserndirektør helse og samfunn Ingrid Helgøy og visekonsernsjef Aina Berg – med andre ord erfarne samarbeidspartnere fra tiden med samarbeid mellom UiB og Uni Research.

kurransse, profilering, forskeres mobilitet og karrieremuligheter og innovasjon. Slike tema – og utfordringer – har også vært gjengangere i diskusjoner om samarbeidet mellom NTNU og SINTEF, også i 2015 og 2017.¹⁴¹

UiB-ambisjonen fra 2015 om å fusjonere egneide selskaper ble utvidet. I 2016 ville ikke UiB bare endre forskningssystemet i Bergen, men hele Vestlandets. Det er vanskelig å vite om det var konflikter eller uenighet i universitetsstyret om denne strategien ettersom den og prosessen fram mot etableringen av Norce AS ble diskutert i lukkede møter. UiB ble majoritetsseier i et stort selskap – Norce ble på en måte UiBs SINTEF – selv om eierskapet må deles på mange – og mange byer dele på forskerne.

UiB og formingen av forskningsbyen Bergen

I dag viser Norce til den teknologiske forskningens lange historie ved CMI i selskapets omtale av sin egen historie.¹⁴² Nordahl Grieg kritiserte CMI for manglende samfunnsforskning i 1939. Hans Tambs Lyche mente CMI ikke var et «virkelig forskningsinstitutt», men en sitronpresse. Begge kritiserte styreformannen for å ville bestemme alt. Hva ville de ha sagt om instituttsektoren i Bergen og UiBs rolle? Det er ikke utenkelig at forskere i instituttsektoren – som ved universitetet – kan føle seg som i en sitronpresse iblant. Avhengighet av konkurransebaserte forskningsmidler kan gi usikkerhet – men også oppturer. Kanskje bestemte universitetsledelsen, nesten i Helland Hansen-stil, da Sørvest AS ble sjøsatt våren 2017? Om det i det bergenske forskningslandskapet er noen «virkelige forskningsinstitutt» etter Tambs Lyches ideal, kan også diskuteres.

I løpet av de mer enn 80 årene som har gått fra herrene Grieg og Tambs Lyche engasjerte seg for samfunnsrelevant og kritisk forskning og kår som fremmet fri og langsiktig forskning, er det bergenske forskningslandskapet vesentlig endret. CMI fra 1930, HI fra 1900 og Nansensenteret fra 1987 lever i beste velgående. Forsknings-selskapet Norce, med sin bergenske kjerne i stiftelsen Unifob, selskapet Unifob og Uni Research, er den største forandringen.

¹⁴¹ Borlaug mfl. (2015), Aanstad & Borlaug (2017).

¹⁴² <https://www.norceresearch.no/om-oss>

Norge er blitt til noe helt nytt, fra det hele startet med stiftelsen av Unifob i 1986.

Mens Oslo og Trondheim fikk en bredt utbygd instituttsektor i etterkrigstida, sakket Bergen akterut. Da UiB tok fatt på konstruksjonen av sin egen randsone, skulle den styrke universitetet selv, ikke bidra til å komplettere forskningssystemet. Dette forandret seg, UiB bidro til å endre forskningslandskapet, samtidig som UiB selv tok hånd om sin ekstert finansierte forskning. Sammen med Unifobs vekst og egendynamikk, ble instituttsektoren i Bergen sterkere. I Bergen, som i Oslo og Trondheim, er den ikke lenger bare lokal, men nasjonal og internasjonal.

Det gir flere hoder og hender, muligheter for fagutvikling og flere mulige karriereveier både for nysgjerrige nyutdannede forskere og de mer erfarne. Det kan gi et rikere forskningslandskap – og hva det vil få av resultater over tid, vil kanskje UiBs 100-årshistorie vise.

Litteratur og kilder

- Aksnes, D.L. & Elvbakken, K.T. (2006). Finansiering av forskningsinstituttene, *Forskerforum*, 38(10), 30–31.
- Andersen, J. (2006). *En tid der grenser sprennes. Arbeidsår i teknologi- og forskningsfronten*. Bergen: Eide forlag.
- Bjørklund, T. (1994). Entreprenøren. I: S. Rokkan, W. Aubert & T. Bjørklund (red.), *Erik Rinde og Institutt for samfunnsforskning* (Rapport 1994-13) (s. 19–24). Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Bjørnson, Ø. (1993). *100 år for bedre arbeidsmiljø: 1893–1993. Arbeidstilsynet 100 år*. Oslo: Tiden.
- Bjørsvik, E. & Nilsen, Y. (2011). *Norges handelsbøyskole i 75 år: «En læreanstalt av høieste rang»*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Borlaug, S.B., Aanstad, S., Kaloudis, A. & Solberg, E. (2015). *Bedre sammen – en dybdestudie av samarbeidsrelasjonen mellom NTNU og SINTEF* (Rapport 29/2015). Oslo: NIFU.
- Borlaug, S.B., Ramberg, I., Solberg, E. & Aanstad, S. (2016). *Eierskap, partnerskap og fellesskap, Et kunnskapsgrunnlag for UiBs eierstyring av Uni Research* (Rapport 27/2016). Oslo: NUFU.
- Brandt, T., Ingulstad, M., Mangset, M., Larsen, E. & Schwach, V. (2018). *Avhengig av forskning. De norske forskningsrådenes historie*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Brandt, T. & Nordal, O. (2010). *Turblens og tankekraft – Historien om NTNU*. Oslo: Pax.
- Christensen, T. & Midgaard, K. (red.) (1997). *Universitetet som beslutningsarena*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Christoffersen, H.O. (1946). *Chr. Michelsens institutt og det nasjonale beredskapsarbeid under krigen*. Bergen: John Griegs boktrykkeri.
- Damvad (2012, 30. august). *Evaluering av basisfinansieringen til norske forskningsinstitutter som omfattes av retningslinjene for basisfinansiering*. Oslo.
- Devold, O. (1956). Professor Bjørn Helland-Hansen. I: *Festskrift til professor Bjørn Helland-Hansen i anledning hans virke i 25 år som formann i styret for Chr. Michelsens institutt* (s. 9–23). Bergen: John Griegs forlag.
- Elvbakken, K.T. (2017). Veterinarians and public health: Food control in the professionalization of veterinarians. *Professions & Professionalism*, 7(2). <http://doi.org/10.7577/pp.1806>
- Festskrift til professor Bjørn Helland-Hansen i anledning hans virke i 25 år som formann i styret for Chr. Michelsens institutt* (1956). Bergen: John Griegs forlag.

- Goksoyr, J. (1996).** Statistiske oversikter. I: A. Forland & A. Haaland, *Universitetet i Bergen 50 år* (s. 606–617). Universitetet i Bergen.
- Grove, K. (2012).** *Uni Rokkansenteret, frå SEFOS og LOS til Stein Rokkans hus*. Bergen: John Griegs forlag.
- Gulbrandsen, M. (2007).** *Faglig utbytte og organisering av eksternt finansiert forskning ved universiteter og høyskoler* (Notat). Oslo: NIFU-Step.
- Gulbrandsen, M. (2011).** Kristian Birkelands spøkelse Universitetet i Oslo og innovasjon. I: P. Anker, G. Gulbrandsen, E. Larsen, J. Løvhaug & B.S. Tranøy (red.), *Universitetet i Oslo 200 år, Del 4, Bind 7*. Oslo: Unipub.
- Gulbrandsen, M. & Larsen, I.M. (2000).** *Forholdet mellom næringslivet og UoH-sektoren – et krevende mangfold*, NIFU-rapport 7/2000. Oslo: NIFU.
- Hovland, E. (red.) (2007).** *I vinden: Geofysisk institutt*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Ingulstad, M. (2019).** «Forskning og styring mot nye høyder» (kapittel 11), og «Et forskningsråd for den nye staten» (kapittel 12). I: T. Brandt, M. Ingulstad, M. Mangset, E. Larsen & V. Schwach, *Avhengig av forskning. De norske forskningsrådenes historie* (s. 331–364 og s. 366–393). Bergen: Fagbokforlaget.
- Isaksen, J. (2017).** Just Faaland – en nordmann av verdensformat. I: J. Isaksen & E.G. Jansen (red.), *Just Faaland En verdensborger i Bergen* (s. 15–34). Bergen: Chr. Michelsens Institutt.
- Knain, E. (1994).** *Sentre og randsonestitusjoner ved norske universiteter og vitenskapelige høyskoler* (Rapport 13/1994). Oslo: Utredningsinstituttet for forskning og høgre utdanning.
- Kvål, S. (1997).** *Janus med tre ansikter. Om organiseringen av den industrielt rettede forskningen i spennet mellom stat, vitenskap og industri i Norge (1916–1956)* (Doktoravhandling). NTNU.
- Larsen, I.M. (1990).** FOSFOR – en organisatorisk innovasjon i randsonen av Universitetet i Oslo. I: T. Christensen & K. Midgaard (red.), *Universitetet som beslutningsarena* (s. 143–180). Bergen: Fagbokforlaget.
- Lærum, O.D. (1991).** Konrad Birkhaug og BCG-vaksinen. *Tidsskrift for Den norske legeforening*, 121, 946–947.
- NAVF (1989).** *Instituttsektoren, Katalog over forskningsinstituttene* (Melding 1989:1). Oslo: NAVF.
- NORAS (1991, mai).** *Tilråding til Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet Fra Norges råd for anvendt samfunnsforskning (NORAS) Om den anvendte samfunnsfaglige instituttsektor – organisering, tilknytningsformer og finansieringsstruktur*. Oslo: NORAS.
- Norges forskningsråd (1993).** *Om statlig finansiering av forskningsinstitutter* (Rapport nr. 1 fra prosjekt om instituttpolitikk i Norges forskningsråd). Oslo: Norges forskningsråd.
- NOU 1981: 30A.** *Forskning, teknisk utvikling og industriell utvikling. En vurdering av den offentlige støtte til teknisk-industriell forskning og utvikling i Norge*.
- NOU 1987: 29.** *Omorganisering av Havforskningsinstituttet*.
- NOU 1988: 28.** *Med viten og vilje*.
- NOU 1989: 5.** *En bedre organisert stat*.
- NOU 1999: 18.** *Organisering av oppdragsvirksomhet. En vurdering av rammene for oppdragsvirksomhet ved institusjoner innenfor høgre utdanning*.
- NTNF (1964).** *NTNFs forskningsutredning*. Oslo: NTNF.
- Petersen, K., Stewart, J. & Kuur Sørensen, M. (2013).** *American foundations and the European welfare state*. Odense: University Press of Southern Denmark.
- Rokkan, S. (1975).** Institutt for samfunnsforskning 1950–1975. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 16(3), 7–15.
- Rudeng, E. (1989).** *Sjokoladekongen: Johan Throne Holst, En biografi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Schjelderup, K. (1933).** *Toleransens og fordelighet, tre foredrag*. Særtrykk av beretninger fra Chr. Michelsens institutt, bd. IV, no. 2. Bergen: John Grieg trykkeri.
- Schwach, V. (2000).** *Havet, fisken og vitenskapen: Havforskningsinstituttet 100 år*. Bergen: Havforskningsinstituttet.
- Schwach, V. (2019).** I urent farvann: Et råd for fiskeriene (kapittel 7). I: T. Brandt, M. Ingulstad, M. Mangset, E. Larsen & V. Schwach, *Avhengig av forskning. De norske forskningsrådenes historie* (s. 194–225). Bergen: Fagbokforlaget.
- Selstad, T. (2009).** *Regional kompetanse i 25 år. Østlandsforskning 1984–2009*. Lillehammer: Østlandsforskning.
- Skoie, H. (2003).** *Instituttsektoren – viktig sektor med problemer*, NIFUs skriftserie nr. 15/2003. Oslo: NIFU.

- Statskonsult (2006). *Usynlig redskap, tydelig aktør og/eller naturlig samarbeidspartner? Organisatorisk vurdering av Unifob AS og gjennomgang av selskapets rolle i UiBs randsone*. Rapport 14.6.2006. Oslo: Staskonsult.
- St.meld. nr. 35 (1975–76). *Om forskningens organisering og finansiering*.
- St.meld. nr. 119 (1980–81). *Om utvikling i forskningens organisering og finansiering*.
- St.meld. nr. 60 (1984–85). *Om forskningen i Norge*.
- St.meld. nr. 28 (1988–89). *Om forskning*.
- St.meld. nr. 43 (1991–92). *Om det nye forskningsrådet*.
- St.meld. nr. 36 (1992–93). *Forskning for fellesskapet. Om forskning*.
- St.meld. nr. 20 (2004–3005). *Vilje til forskning*.
- Stubhaug, A. (2019). *Stein Rokkan: fra periferi til sentrum*. Bergen: Vigmostad & Bjørke.
- The Chr. Michelsen Institute for science and intellectual freedom (1959). Bergen: Chr. Michelsens Institutt.
- Thue, F. (2013). «Operation Lazarfelt» in Norway: Social research in the service of government. I: K. Petersen, J. Stewart & M.K. Sørensen (red.), *American foundations and the European welfare state*. Odense: University Press of Southern Denmark.
- Tostensen, A. (2017). I utakt med tidsånden. I: J. Isaksen & E.G. Jansen (red.), *Just Faaland En verdensborger i Bergen* (s. 153–160). Bergen: Chr. Michelsens Institutt.
- Universitetsrådet (1998). *Hunden og halen*, utredning om eksternt finansiert forskning.
- Valaker, T. (2000). Chr. Michelsens Institutt blir til. I: N. Kirkeide & T. Valaker, *Vitenskap og lidenskap, Historien om Helmer Dahl og det nye teknologiske Norge* (s. 38–44). Bergen: Eide forlag.
- Valvåg, O.R. (2006). *Et bedre liv på kysten. Om FTFI og Fiskeriforskning 1973–2006*. Tromsø: Nofima.
- Ødegård, E. (1989). *Randsoneinstitusjoner – en oversikt* (Rapport 2/89, Utredninger om forskning og høyere utdanning, NAVFs utredningsinstitutt). Oslo: Norges allmennvitenskapelige forskningsråd.
- Aanstad, S. & Borlaug, S.B. (2017). *Evaluering av Geminisenter-ordningen: En viktig ordning med uutnyttet potensial* (NIFU-Rapport 14/2017). Oslo: NIFU.